

SÖZLÜ İLETİŞİM BECERİLERİ AÇISINDAN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ

Cemal SARAÇ*

Özet

Bu çalışmada bilgi çağının insanında bulunması gereken becerilerinden birisi olan sözlü iletişim becerilerinin kazanılmasında edebiyat eğitiminin rolü üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede önce iletişim, iletişimin öğeleri, sözlü iletişim ve sözlü iletişimin birey ve toplum açısından önemi üzerinde durulmuştur. Daha sonra sözlü iletişim becerilerinin kazanılmasında edebiyat programının etkisi nedir ve günümüz Türk Dili ve Edebiyat programı nasıl olmalıdır? sorularına -yapılan araştırmalar ve konu uzmanları tarafından yazılan bilimsel makaleler taranarak- cevap aranmıştır. Ardından bir program ne kadar etkili olursa olsun, onu uygulayacak öğretmen nitelik açısından yetersizse beklenen sonucun alınamayacağı gerçeğinden hareketle sözlü anlatım gücüyle örnek olabilecek bir Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni nasıl olmalı ve nasıl yetişmeli konuları üzerinde durularak özetle şu öneriler getirilmiştir:

- Türk Dili ve Edebiyatı programı öğrenci merkezli eğitim anlayışıyla yeniden ele alınmalı ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programının hedeflerinin oluşturulmasında öğretmen-öğrenci iş birliğine önem verilmelidir.
- Öğrencinin ulaşması istenilen standart beceri düzeyi (anlatma becerileri) belirlenmeli, derslerdeki öğrenme öğretme aktiviteleri bu düzeyi tutturmaya yönelik olmalıdır.
- Dersin içeriği, hedeflerle tutarlı ve öğrenciler için anlamlı olmalıdır.
- Kullanılacak öğretim yöntem ve teknikleri, öğrencilerin öğretim-öğrenme sürecine etkin katılımını sağlamalıdır.
- Ölçme-değerlendirme çalışmalarında geleneksel değerlendirme yöntemlerinin yanı sıra alternatif değerlendirme araçları da kullanılmalıdır.
- Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni adayları üniversiteye alınırken ve öğretmen olarak atanırken ÖSYM tarafından yapılan genel sınavdaki başarıların yanında akademik başarı notu, kişilik özellikleri, iletişim becerileri gibi konular da dikkate alınmalıdır.

AnahtarSözcükler: Sözlü iletişim, edebiyat eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı programı, edebiyat öğretmeni

Giriş

Günümüzde hızla gelişen bilim ve teknoloji bir çok alanda anlayış değişikliğine yol açmıştır. Bu alanlardan birisi de eğitimidir. Bu yeni eğitim anlayışının merkezinde birey vardır. Yani eğitim öğrenci merkezli olacaktır. Öğrenci merkezli eğitim anlayışına göre bilgi çağının insanı, kendini ifade eden, iletişim kuran, iş birliği yapan, çevresiyle uyumlu, bilgiye ulaşır, bilgiyi kullanabilen özelliklere sahip olmalıdır. Bireylerin hayatları boyunca kullanacakları bu ve benzeri bilgi ve becerilerden genelde iletişimin özelde de sözlü iletişimin toplum ve birey açısından önemi oldukça büyüktür. Peki öyleyse iletişim nedir?

İletişim Nedir?

Farklı alanlarda farklı anlamlarda kullanılan iletişim teriminin Türkçe Güncel sözlükteki (www.tdk.gov.tr) anlamı, “Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon” şeklindedir. Cüceloğlu (1997, 68)’na göre iletişim genel olarak insanlar arasındaki düşünce ve duygu alışverişidir.

İletişim Demirel (2003, 64) tarafından ise; “Bir düşüncenin bir duygunun yüz anlatımı, el, kol, baş hareketleri, konuşma ya da yazı, telefon, radyo, televizyon gibi bildirişim araç ve gereçlerinden yararlanarak bir kimseden başka bir kimseye iletimi” diye tanımlanmaktadır.

Bu tanımlardan hareketle en genel anlamıyla iletişim, nitelikleri ne olursa olsun en az iki kişi arasındaki duygu, düşünce, tasarım, izlenim, bilgi, beceri ve haber paylaşımıdır diyebiliriz. Açıkgöz (2003, 154)’e göre iletişimin amacı, alan ve veren arasında bilgi, düşünce ve tutum ortaklığı yaratmaktır. İletişimde en önemli nokta bilgi aktarımının iki yönlü olmasıdır. Bilgi aktarımı tek yönlü ise bilgilendirme, çift yönlü ise iletişim olarak adlandırılır.

İletişimin Öğeleri

Bir iletişim sürecinde, verici, ileti, kanal ve alıcı olmak üzere dört öge vardır. Bunlar iletişim sürecinde birbirine bağlıdır.

Verici: Başkasına iletip onunla paylaşacağı bir duygu, düşünce, izlenim ya da tasarımı olan birey, topluluk ya da toplumdur.

İleti: Kaynağın, alıcıya iletip onunla paylaşmak istediği duygu, düşünce, izlenim ya da tasarımıdır.

Kanal: İletiyi alıcıya iletmeye yoludur.

Alıcı: Kaynağın, duygu düşünce izlenim ya da tasarımlarını paylaşmak istediği birey, toplum veya topluluktur.

Sözlü İletişim

Sözlü iletişim, konuşarak gerçekleştirdiğimiz iletişimdir. İki kişinin karşılıklı konuşmasında olduğu gibi doğrudan ya da telefon görüşmelerinde olduğu gibi uzaktan ve dolaylı olabilir (Sillars, 1997, 11). Başka bir anlatımla sözlü iletişim, karşılıklı konuşmadan öykü ve masal anlatmaya, telefonla konuşmadan şarkı ve türkü söylemeye, şiir okumadan ders anlatmaya kadar farklı alanlarda işlevini sürdürebilir. Özetle; insanın duygu, düşünce, izlenim ve tasarımlarını sözle bildirmesine sözlü iletişim diyebiliriz.

Sözlü İletişim Türleri

Sözlü iletişim “dil” ve dil ötesi” olmak üzere iki alt sınıfa ayrılmaktadır. İnsanların karşılıklı konuşmalarını, dille iletişim kabul edebiliriz. Dille iletişimde kişiler ürettiklerini, bilgilerini birbirlerine ileterek anlamlandırır. Dil ötesi iletişim, sesin niteliği ile ilgilidir; ses tonu, sesin hızı, şiddeti, hangi kelimenin vurgulandığı, duraklamalar vb özelliklerdir. Dille iletişimde kişilerin “ne söyledikleri” dil ötesi iletişimde ise “nasıl söyledikleri” önemlidir (Dökmen, 2003, 127). Karşımızdakinin sözlerinin kapsamı kadar-hatta daha da fazla- ses tonundaki canlılık da bizi ilgilendirir.

Sözlü İletişimin Birey ve Toplum Açısından Önemi

En önemli sosyalleşme ve bilgi edinme ortamlarından biri olan okul, iletişim biçiminin gelişmesinde ve öğrenmede önemli bir rol oynamaktadır. Bilindiği gibi öğrenme ve öğretme bir iletişim sonucu gerçekleşmektedir. Bireylerin eğitimleri sırasında her türlü öğrenmeyi gerçekleştirebilmeleri, büyük ölçüde sözlü iletişim becerilerini etkili kullanmalarına bağlıdır. Sözlü iletişim becerisi gelişmiş bir öğrenci, soru soran, düşünen, düşündüren ve etkin olan öğrencidir. Duygu ve düşüncelerini doğru, anlaşılır ve etkili bir biçimde anlatamamak, bir bakıma düşünmemek, sonuç olarak sınıfın etkinliğine katılmamak, özetle; öğrenmemek demektir (Kavcar vd., 2004, 59) . Öğrenci merkezli eğitim programlarının uygulanmaya başladığı günümüzde sınıf içi ve sınıf dışı öğrenmelerde öğrencilerin sözlü iletişim becerileri daha da önem kazanmaktadır.

Konuşma becerileri açısından yetkin olan kişilerin öz güvenlerinin de yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü öz güvenin iki merkezi boyutundan biri yeterli olma duygusu, diğeri de sevilebilir olma duygusudur. Kişiler arası iletişimde başarılı olan birey elbette kendine güven duyacaktır. Başka bir ifadeyle, öz güveni yüksek olan bir birey kendi yeteneklerini kullanarak hedeflere ulaşabileceğine inanır.

Çevresiyle iyi anlaşılan birisinin sosyal hayatı da zevkli olur. İyi konuşan, etrafını etkileyen, bizim “hoşsohbet” diye tanımladığımız kişiler, her yerde yeni arkadaşlar edinebilir, olumsuz bir havayı olumlu bir tarafa çevirebilirler. Başka bir ifadeyle dil becerileri yeterli düzeyde olan kişiler genellikle daha sağlıklı ilişki kurarlar, toplumla daha çabuk kaynaşırlar ve toplum içerisinde saygı duyulan bir kişilik kazanırlar.

Bir çok meslekte, hayatın pek çok döneminde, pek çok kadın ve erkeğin başarılı olabilmelerini iyi, düzgün ve doğru konuşmalarına bağlı olduğunu görürüz. Çünkü; eğitimin, politikanın, ziraatın, sanayinin hatta ev hayatının düzgün işlenmesini, başarılı bir şekilde yürütülmesini gerektiren hususlar, genellikle karşılıklı konuşmalarla, tartışmalarla, fikir alış-verişleriyle, konferanslarla ortaya çıkar. Sosyal, bilimsel ve politik kuruluşlarda ön sıralarda kimler bulunur? Yönetim kurulu toplantılarında gidişatı kim yönlendirir? Yine tarihe bakıldığında zaman toplumların önde gelen yöneticileri kimlerdir? Özetle, milletlerin ve dünyanın kaderini etkileyen liderlerin ortak özelliklerinden biri de güzel ve etkili konuşmalarıdır.

Sözlü iletişim birey açısından önemli olduğu kadar toplum açısından da son derece önemlidir. Sever (1998, 54)'e göre demokratik bir toplumda toplumsal yaşama etkin bir biçimde katılma, bireylerin iletişim becerilerini yeterince edinmiş olmalarını gerektirmektedir. Çünkü demokratik bir toplum her şeyden önce duygu, düşünce, izlenim ve tasarımlarını doğru ve eksiksiz aktarabilen, iletilenleri de doğru anlayabilen; sorunlarını iletişim becerilerini kullanarak çözmeyi alışkanlık hâline getirmiş bireylere gereksinim duyar. Eğer iletişim becerileri gelişmemiş ise sorunların çözümünde iletişimin yerine kaba güç ve çatışmanın yeğlenmesi kaçınılmazdır.

Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olduğu kadar kültürel kimliğin korunmasında da sözlü iletişim önemli rol oynar. Çünkü dil aynı zamanda kültürün aynasıdır. Kültürün inceliği, derinliği, tarihi gelişimi dile yansır.

Sözlü İletişim Becerileri ve İlkeleri

Sözlü iletişim becerileri gelişmiş birisinde bulunması gereken başlıca nitelikler şöyle sıralanabilir (Öztürk, 1997, 25-33; Sever, 1998, 56):

Sesleri doğru boğumlama

Sesleri yutmama

Sesleri karıştırmama

Başlanılan cümleyi anlamlı yargılarla bitirme

Yabancı kelime kullanmama

Gereksiz kelime kullanmama

Mantıkça çelişik cümle kurmama

Yineleme yapmama

Sesin alçaklık ve yükseklik olanaklarını kullanma

Derin, çabuk, düzenli ve gürültüsüz soluk alma

Göğüs boşluğundan ve diyaframdan soluk alma

Soluk alırken konuşmama

Kelimeleri doğru ve anlaşılır biçimde söyleme

Sözcük ve cümleleri doğru ve anlamına göre vurgulama

Açık, anlaşılır ve doğru cümleler kurma

Konuya ve konuşmanın düzeyine uygun bir tonla konuşma

Konuşmanın akışını bozacak duraksamalar yapmama

Söz, jest, mimik uyumunu sağlayarak konuşma

Tekrarlara yer vermeden konuşma

Yerel ağız ve argo söyleyişlere yer vermeme

Konuşurken gereksiz sesler çıkarmama

Gereksiz ayrıntılara girmeme

İşitilebilir bir sesle konuşma

Başarılı bir sözlü iletişimin gerçekleştirilebilmesi için sözlü iletişime ilişkin ilkelerin beceri hâline getirilmesi gerekmektedir. Ancak etkili bir sözlü iletişim için vericinin (konuşan) anlatmak ve paylaşmak istediği duygu, düşünce, tasarım ve izlenimlerini en iyi, en etkili biçimde anlatabileceği simgeleri (sözcük) seçme ve bunları uygun kanalla alıcıya iletme sorumluluğu varken; alıcının (dinleyen-izleyen) da bu simgelerin neyi anlattığını kavraması ve bu simgeleri vericinin kafasındaki anlama uygun biçimde anlamlandırma sorumluluğu vardır (Sever, 1998, 52). Buradan hareketle iletişim kazaları olmaması için konuşma gibi verici, dinleme gibi alıcı etkinliklerde belirli bir yetkinliğe ulaşılması gerekmektedir diyebiliriz.

Sözlü İletişimde Etkin Dinleme Becerileri

Yukarıda da belirtildiği gibi aktarılan iletilerin tam ve doğru anlaşılabilmesi önemli iletişim sorunlarına yol açmaktadır. Bu sorunların yaşanmaması ve anlatılanların daha iyi anlaşılabilmesi için uygun dinleme bilgi ve becerilerinin kazanılmış olması büyük önem taşımaktadır. Cemiloğlu (2004, 97) da sözlü iletişimde etkin dinlemenin önemini “güzel konuşma, güzel konuşmaların iyi bir dinleyicisi olmakla mümkündür.” şeklinde belirtmiştir. Etkin dinleme becerilerini geliştirmek amacıyla önce dinleme kuralları üzerinde durulmalıdır. Bu kuralları şöyle özetleyebiliriz: dinlemeye hazırlık, dinleme amacını belirleme, uygun yöntem seçme, dikkatini yoğunlaştırma, görgü kurallarına uygun dinleme vs. Ardından öğrencilerin dinlediklerini anlama ve anlamlandırma becerilerine ağırlık verilmelidir. Ayrıca bilgi edinme ve eğlence amaçlı dinleme, seçici dinleme, sorgulayıcı dinleme, not alarak dinleme gibi çeşitli tür, yöntem ve teknikleri içeren kazanımlara da yer verilmelidir. Etkin dinleme becerileri üzerinde ayrıntılı durulması gerektiğine inandığımızdan burada özet bilgi verip ayrı bir yazı konusu olarak ele almayı düşünüyoruz.

Sözlü İletişim Becerilerinin Kazanılmasında Edebiyat Eğitiminin Rolü Nedir?

Konuşma ve dinleme becerilerinin kazandırılmasında bir çok etken vardır. Ancak bunların başında olay, düşünce, duygu ve imajların dil aracılığı ile biçimlendirilmesi sanatı olan edebiyat eğitimi gelmektedir.

Kavcar (1994, 137)'in da belirttiği gibi Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi başlıca iki alandan oluşur: 1 Dil becerileri (dinleme, okuma, konuşma, yazma). 2. Dil ve edebiyat üzerine bilgiler. Bu iki alandaki bilgi ve becerileri kazandırma bir yönüyle öğretim programıyla diğer yönüyle de öğretmen yetiştirmeye ilgilidir.

Sözlü İletişimin Becerilerinin Kazanılmasında Öğretim Programının Rolü

Belli bir öğretim basamağındaki sınıflarda okutulacak derslerin, amaçlarını, içeriğini, süresini, eğitim yaşantılarını ve değerlendirme süreçlerini kapsayan çalışmalar öğretim programı olarak tanımlanmaktadır (Güleryüz, 2000, 6). Tan ve Erdoğan (2004, 11)'a göre bir öğretim programının öğeleri dört madde hâlinde ele alınabilir: Hedefler, İçerik, öğrenme-öğretme aktiviteleri, ölçme ve değerlendirme.

Hedefler:

Bugünkü Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminin genel amaçları Türk millî eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak şu şekilde verilmiştir (MEB, 1998, 7).

1) Millî birlik ve bütünlüğün vazgeçilmez temel unsurlarının başında gelen Türk dilini, özelliklerini bozmadan ve aşırıya kaçmadan, edebiyatımızın seçkin eserlerini okutarak öğretmek;

2) Dilin millet hayatındaki yerini iyice belirterek, köklü kurallar kazanmış bir dilin eğitim ve öğretimdeki yerini kavramak;

3) Öğrencilere dinlediklerini, okuduklarını, incelik ve derinlikleriyle kavratmak; onların duyduklarını, gördüklerini, düşündüklerini ve anladıklarını, söz veya yazı ile planlı, etkili, akıcı ve anlaşılır bir şekilde ifade etme kabiliyetlerini geliştirmek;

4) Okumanın vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğunu benimsetmek, okuma zevk ve alışkanlığını kazandırmak;

5) Türk dilinin kurallı, zengin, üretken ve tarihi geçmişinde çeşitli şekil ve türlerde üstün seviyeli eserler veren köklü bir dil ailesinden geldiği şuurunu yerleştirmek; bugün de Türk dilinde dünya çapında eserler verilmekte olduğunu göstermek;

6) Yazarken ve konuşurken Türkçenin imlasına, telaffuzuna ve estetik inceliklerine özen gösterilmesinin gereği benimsetilerek bunların yaygınlaştırılmasını sağlamak;

7) Ortak millî kültür taşıyan eserlerden faydalanmak suretiyle, Türk toplumunun temel değer hükümlerini öğretip benimsetmek;

8) Türk edebiyatının dünü ve bugünü ile dünya edebiyatı içerisinde yerinin ve öneminin kavranılmasına imkan ve zemin hazırlamak;

9) Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi ve eğitimi yoluyla öğrencilere diğer alanlarda da sağlam, dengeli, hür ve sistemli düşünme alışkanlığı; araştırma, tartışma, değerlendirme, yorumlama, sentez ve oluşturma gücü kazandırmak;

10) Sınıf ve yaş seviyelerine göre dinleme, okuma ve yazma faaliyetleri arasında Türk dilinin bütün özelliklerini öğrenme, kullanma ve bu yolla bilgi edinme, kavrama, sentez ve analiz yapabilme alışkanlığı kazandırmak;

11) Sözlü ve yazılı olarak metin tahlili ve metinler meydana getirme faaliyetleri sırasında, kültürümüzün inanç, bilgi ve zevk inceliklerine ait birikimi benimsetmek.

Edebiyat, Türk Dili ve Kompozisyon derslerinin öğretimleri ayrı olduğu hâlde bu dersler için hedefler ortak yazılmıştır. Diğer üç beceri ile birlikte sözlü anlatım becerilerinin verildiği hedeflere baktığımız zaman hedefler; öğretmenin yapacaklarına işaret ederek; öğretmek, kavratmak, geliştirmek, kazandırmak, benimsetmek şeklinde ifade edilmiştir. Birey kazandığı nitelikleri, içinde bulunduğu çağın gereklerine göre değiştirebilmeli ve değişen koşullara uyum sağlayabilmelidir. Bu anlamda bireye kazandırılacak nitelikler kendi kişisel gelişimi, çağın gelişimi, çevresel gelişim ve toplumsal gelişime paralel olmalı ve birey bu gelişimlere katkıda bulunmalıdır (MEB, 2003, 55). Dolayısıyla hedeflerin oluşturulmasında öğretmen-öğrenci iş birliğine önem verilmeli ve hedefleri temsil edebilecek yeterli performans örneklerine yer

verilmelidir. Böyle olunca hedefler öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verecektir. Bu da öğrencinin güdülenmesini arttıracak ve kalıcı öğrenmeyi sağlayacaktır (Balıcı, 2002, 23). Hedeflerle ilgi bir başka sorun da programın bilişsel boyutunun, duyuşsal ve psiko-motor boyutlarından fazlasıyla baskın olması ve duyuşsal hedeflerin ihmal edilmesidir. Bunun sonucunda sürekli birbirlerini iten, kavga eden, kendini denetleyemeyen, kime nasıl ve niçin saygı göstermesi gerektiğini bilmeyen hatta bu konuda düşünme ihtiyacı bile hissetmeyen öğrenciler karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son yirmi yılda gençlerde görülen aşırı bencilliği buna örnek olarak göstermek mümkündür. Duyuşsal boyutlu hedeflerin eksikliği bu ve benzeri sorunlara yol açtığı gibi psiko-motor boyutların üzerinde fazla durulmaması kuru bilgi yığınları ile doldurulmuş, bilgilerini hayatına uygulayamayan öğrencileri karşımıza çıkarmaktadır. Bu da eğitime bir yarış olarak bakılmasından kaynaklanmaktadır (MEB, 2003, 55). Ancak günlük hayatta öğrenciler eğitim yarışı sonunda elde ettikleri diplomalarla değil, kazandıkları beceri, deneyim yani yeterlilikleri ile değerlendirilmektedir. Sözlü iletişim açısından baktığımız zaman kimse bir işe eleman alırken –özellikle lise mezunları- önce diploma notuna bakmıyor. Önce diksiyonu düzgün, halkla ilişkilerde başarılı özetle iletişim becerisi iyi olan elemanlar tercih edilmektedir.

İçerik

Oğuzkan (1993, 70)'a göre içerik “bir öğretim programında, üzerinde durulması ya da işlenmesi istenen etkinlikler, üniteler, ya da konulardır. Programın içerik boyutunda belirlenen hedeflere ulaşabilmek için ne öğretim sorusuna cevap aranmaktadır. Sınıf Geçme Sisteminde hâlen uygulanmakta olan program, Ders Geçme ve Kredi Sisteminin içeriğinin aynısıdır. 2455 ve 2470 sayılı Tebliğler Dergisindeki açıklamalar doğrultusunda düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme sonucunda okutulan kompozisyon dersi psikolojik güçlendirme, dinleme, konuşma, okuma, yazma ve sosyolojik durum şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Işıksalan'a (2004, 37) göre şu anda uygulanmakta olan kompozisyon dersinin içeriği işlevsel olmaktan çok, soyut konu ve kavramları içermektedir. Türkçe'yi etkili kullanan bir kişinin günlük hayatta, okulda ve iş hayatında elde edeceği kolaylıkların ve avantajların neler olduğu, somut anlamda bu yeteneğin öğrenciye neler kazandıracığı gibi konularla ilgili bilgi verilmezse konular öğrencilerin dünyasında anlam kazanmaz. Bu durum öğrencinin derse olan motivesini de düşürecektir. Kavcar (2002, 97) da kompozisyon konularının öğrencilerin gereksinimini karşılayacak nitelikte olmadığını belirtmiştir. Yalçın (2003, 117) tarafından yapılan araştırmada ise kompozisyon ders kitabında konuların günlük hayatla yeterince ilişkilendirilmediği tespit edilmiştir. Bir programın içeriği somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora, günümüzden geçmişe, olaylardan kavrama ve genellemelere, biçiminde olması gerekir. Demirel (2000, 128)'e göre her şeyden önemlisi içerik, hedeflerle tutarlı ve öğrenciler için anlamlı olmalıdır.

Öğrenme-Öğretme Aktiviteleri

Dil, becerileri kullanarak geliştirilir. Birinin dinlemesi, konuşması, okuması ya da yazması diğerlerinin dinleme, konuşma, okuma ya da yazma becerileri geliştirmez. Bunun

için, kullanılacak öğretim yöntemleri, öğrencilerin öğretme-öğrenme sürecine etkin katılımını sağlamalıdır. Oysa Balcı (2002, 70) öğrenci görüşlerine dayalı olarak yaptığı çalışmada Türk Dili ve Edebiyatı dersinde öğretmenlerin daha çok düz anlatım yöntemini kullandıkları, tartışma, soru-yanıt, problem çözme, rol yapma ve drama gibi yöntem ve teknikleri ise çok az kullandıklarını belirtmiştir. Kompozisyon günlük hayatta çok başvurulan becerilerin kazanıldığı bir ders olmasına rağmen, müfredatta ve şu andaki uygulamalarda, en az zaman ayrılan, klasik konuların ötesine pek geçilemeyen, diğer derslerde yetiştirilemeyen konuların tamamlanması için uygun zaman olarak görülen, öğretmenlerin pek severek uygulamadıkları, öğrencilerin ise katılmada ve uygulamada en çok sıkıntı çektikleri bir derstir (Yalçın, 2003, 118; Gökalp-Alpaslan, 2000, 186). Yine aynı araştırmanın sonuçlarına göre de (Yalçın, 2003, 118) Millî Eğitim Yayınevi'ne ait kompozisyon kitabında uygulamaya yönelik aktiviteler çok azdır. Öğrenme ve öğretme aktiviteleri düzenlenirken seçilecek yöntem ve teknikler öğrencilerin ilgilerini çekmeli; onları katılmaya teşvik etmelidir. Gelenekselleşmiş yöntemlerin yanında, grupla öğretim, drama yöntemi, rol yapma tekniği, beyin fırtınası tekniği, yaratıcı drama, örnek olay yöntemi, bilgisayar destekli öğrenme yöntemi, proje çalışması, gösteri tekniği, gösterip yaptırma yöntemi, benzetim tekniği, iş birliğine dayalı öğretim ya da bireyselleştirilmiş öğretim yöntemleri ve teknikleri kullanılmalıdır. Programda belirlenen hedeflere ve kazanımlara ulaşmada öğrenenlere hangi öğrenme yaşantılarını kazandırmamız söz konusu olduğunu belirlememiz gerekmektedir. Şu anda yürürlükte olan programda böyle bir ayrıntı yoktur (Soysal, 1999, 35-44). Bunun için öğrenenlere zengin öğrenme yaşantıları kazandırmada, ortamın nasıl düzenleneceğini, hangi öğrenme modellerini, stratejilerini kullanılacağını belirlemek faydalı olacaktır.

Sözlü ve yazılı anlatım edebiyat dersinin olmazsa olmazıdır. Eğer her derste bilgilerin, düşüncelerin, yorumların nasıl ifade edileceği üzerinde durulmaz ve bugün olduğu gibi sözlü ve yazılı anlatım dersinin sorumluluğunda olduğu düşünülürse çok fazla bir başarı elde edilemez. Bunun için diğer branş öğretmenleri tarafından da, sözlü anlatım becerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunulmalı; bu amaçla öğrenci merkezli aktif yöntemler izlenerek öğrencilerin sınıf içi tartışmalara katılmalarına ve düşüncelerini sergilemelerine daha fazla olanak verilmelidir. Öğrenci merkezli öğretim uygulamaları geleneksel uygulamalara göre daha fazla zaman alacağından kompozisyon ve dil derslerinin edebiyat derslerinden ayrılarak "Dil ve Anlatım" adı altında ve haftada en az üç saat olarak yeniden ele alınması daha yararlı olacaktır. Buradaki diğer bir sorun da gerekli aktivitelerin yapılabileceği "Dil derslikleri"nin olmamasıdır.

Ölçme ve değerlendirme

Hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya çıkarmak ve öğrenenlerin öğrenme düzeylerini belirlemek için ölçme-değerlendirme çalışmalarına yer verilir. Oral ve Aşılıoğlu (2000, 39) tarafından yapılan çalışmada edebiyat öğretmenlerinin çoğu yazılı yoklamayı ve çoktan seçmeli testleri kullanmaktadırlar. Sözlü yoklamaları çok sık kullananlar ise üçte bir oranındadır. Oysa sözlü anlatım becerileri ancak yaparak yaşayarak kazanılacaktır. Günümüzde eğitimden beklenen bilgiyi ezberleyen bireyler yerine problemleri belirleyen, bilgiye ulaşan, alternatifleri değerlendiren, fikir ve sonuç üreten ve sorunlara yeni çözümler getiren bireyler yetiştirilmesidir. Bunun için geleneksel değerlendirme yöntemlerin yanı sıra, projeler, ürün seçki dosyası, gözlem kayıt listeleri vs gibi alternatif değerlendirme araçları da kullanılmalıdır (MEB, 2003, 44). Alternatif değerlendirme araçları öğrenciye öz değerlendirme

becerilerini kazandırır. Bu değerlendirmelerden bir tanesi de Öztürk (1997a, 353) tarafından geliştirilen-geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır- sözlü iletişim becerilerini ölçmeye yönelik gözlem formudur:

1-Başladığı tümceyi konuya ilişkin anlamlı yargıyla bitiriyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

2-Vurgulamaları doğru yapıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

3- Tonlamaları doğru yapıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

4- Yargının biçimlenmesinde gereksiz sözcükler kullanıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

5- Tümce içinde mantıkça çelişkili ifadeler kullanıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

6- Beden dilinden yararlanıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

7- Dinleyicilerle göz teması kuruyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

8- Sesinin alçaklık-yükseklik olanaklarını kullanıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

9- Gereksiz sesler çıkarıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

10- Yinelemeler yapıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

11- Sesleri yutuyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

12- Sesleri karıştırıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

13- Sesleri doğru boğumluyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

14- Sözcük seçiminde Türkçeleri varken yabancı sözcük kullanılıyor mu?

Uygun..... Uygun değil.....

Yukarıdaki çalışmaya benzer alternatif değerlendirmeler, öğrencinin bireysel gelişimini, başarısını, güdülenme düzeylerini, tutumlarını vs. ölçer ve katılımcılara geri bildirim sağlar.

Program ne kadar iyi olursa olsun, yönetici ne kadar iyi yönlendirirse yönlendirsün, araç gereç ne kadar çağdaş olursa olsun öğrenci ile karşı karşıya olan öğretmenin öğretmenlik sevdası yoksa bu olumluluklar hiçbir işe yaramaz. Onun için her şeyden önce öğretmeni iyi eğitmek gerekir.

Sözlü İletişim Becerilerini Kazanılmasında Edebiyat Öğretmeninin Rolü

Öğretmen, eğitim ve öğretimin en temel öğelerinden birisidir. Öğrenciyle devamlı etkileşim hâlinde bulunan, eğitim programını uygulayan, öğretimi yöneten ve hem öğrencinin hem de öğretimin değerlendirmesini yapan kişidir. Öğretmenin nitelikleri, bu süreçlerin niteliğini de büyük ölçüde etkilemektedir (MEB, 2000, 4). Buradan hareketle bir eğitim sisteminin başarısının büyük oranda öğretmenin niteliklerine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bir öğretmende; 1. Genel kültür bilgisi 2. Özel alan bilgisi 3. Öğretmenlik meslek bilgisi olmak üzere üç temel özellik aranır. Öğretmenler yukarıda saydığımız bilgilerini aktarırlarken büyük ölçüde dilden yararlanırlar. Başka bir anlatımla ne öğretirsek öğretelim ve nasıl öğretirsek öğretelim dil, öğretimin anahtarıdır. Bu anahtarı kullanma hususunda bütün öğretmenlere görev düşmekle birlikte görevi zaten dil becerilerini kazandırmak olan dil ve edebiyat öğretmenlerinden sözlü iletişim becerilerini kullanma konusunda son derece uzmanlaşmış olmaları beklenmektedir. Sever (1998, 54)'e göre anadilini ancak, anadili yetkinleşmiş bireyler, etkili bir düşünme, öğrenme ve iletişim aracı olarak kullanabilir. Daha iyi konuşan, daha iyi dinleyen bireyler olmak; konuşmasını ve dinlemesini bilen bireyler yetiştirmek için konuşma ve dinleme becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. İyi bir konuşmacıda bulunması gereken niteliklerin tümü öğretmenlerde bulunmak zorundadır. Çünkü öğrenci, öğretmenin "yapılması gerekir" dediklerinden çok "yaptığı" davranışlarından etkilenir. Buradan hareketle şunu

söyleyebiliriz, öğretmen, her şeyden önce kendi anlatım gücüyle çocuklara örnek olmalıdır. Başka bir deyişle anadili öğretmenleri her türlü etkinliğin en güzel örneği olarak davranmalıdır.

Öğretmenin anlatım gücüyle örnek olabilmesi kelime hazinesinin genişliğiyle doğru orantılıdır. Bu da öğretmenin yazılı kültürle dost olmasını gerektirmektedir. Yani öğretmen hem iyi bir okur olacak hem de öğrencilerini bu konuda teşvik edecektir. Öğretmenlerin bu becerileri kazanmasında hizmet öncesi eğitimin yeri ve katkısı son derece büyüktür. İletişim becerileri gelişmiş öğretmenler yetiştirmek için önce istekli ve nitelikli adaylar bulup bu adayların yazılı ve sözlü sınavdan geçirilmeleri gerekmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde adayların öğretmenliğe seçilirken yazılı ve sözlü sınavdan geçirildikleri bilinmektedir (Demirtaş, 2003, 94). Ülkemizde ilköğretimde ve orta öğretimde görev yapmak üzere yetiştirilecek Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni adayları, mesleki ve teknik ile genel orta öğretim kurumları öğrencilerinin tercihleri doğrultusunda, ilgili programlardan gelenlere ek puan uygulanarak, farklı puan gruplarıyla ÖSYM'nin düzenlediği Seçme ve Yerleştirme Sınavı sonucunda seçilmektedir. Dolayısıyla kimsenin dil kusurlarına bakılmamaktadır. Kekeme ya da diğer konuşma bozukluğu olan birisi de yeterli puan almışsa Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliğini kazanabilir. Bu durum sınava girerken böyle olduğu gibi öğretmenlik atamasında da aynıdır. Kimse adayın yazılı ve sözlü anlatım konusunda yeterliliğine bakmamaktadır. Durum böyle olunca, öğretmenlerin öğrencilere örnek olması da söz konusu olamaz. İkinci olarak programlar da uygulama ağırlıkta olmalıdır. Programın tek başına uygun olması yeterli değildir. Bu programı yürütecek öğretim elamanlarının da iletişim becerilerini etkili kullanması öğretmen adaylarına örnek olması açısından son derece önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Sözlü iletişim kişisel ve toplumsal ilişkilerde, kültürel kimliğin korunmasında ve dilin yaşatılmasında önemli rol almaktadır. Sözlü iletişim becerilerinin kazandırılacağı yerlerden biri de okullardır. Okullarda bu becerilerin kazandırılabilmesi için hem programın hem de davranışlarıyla ve anlatım gücüyle öğrencilere örnek olacak öğretmenlerin bu konuda yeterli olması gerekmektedir. Öğretim programları dil ve edebiyat öğretimindeki bir aksaklık hem kişiyi hem de toplumu derinden etkileyecektir.

Konuyla ilgili önerileri şöyle sıralayabiliriz:

- Türk Dili ve Edebiyatı çağdaş program geliştirme anlayışıyla yeniden düzenlenmelidir. Bu düzenleme yapılırken, Türk Dili ve Edebiyatı dersi: "Dil ve Anlatım" ve "Edebiyat" adı altında ikiye ayrılmalı ve birbiriyle paralel yürütülmelidir.
- Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programının hedeflerinin oluşturulmasında öğretmen-öğrenci iş birliğine önem verilmelidir.
- Hedefler belirlenirken, öğrencinin kişisel beklentileriyle, eğitimin ve toplumun beklentileri beraber düşünülmeli.
- Hedefler ve kazanımlar gerektiği zaman yeniden belirlenebilmeli.

- Dersin içeriği, hedeflerle tutarlı ve öğrenciler için anlamlı olmalıdır.
- Öğrencinin ulaşması istenilen standart beceri düzeyi (anlatma becerileri) belirlenmeli, derslerdeki öğrenme öğretme aktiviteleri bu düzeyi tutturmaya yönelik olmalıdır.
- Kullanılacak öğretim yöntemleri, öğrencilerin öğretim-öğrenme sürecine etkin katılımını sağlamalıdır. Öğrencilerin aktiviteleri daha etkili yapabilmeleri ve eğitim teknolojilerinden daha etkin yararlanabilmeleri için “Dil Derslikleri” oluşturulmalı ve öğrencinin hizmetine açılmalıdır.
- Bu dersliklerde öğrencilere, öğrendikleri bilgi ve becerilerin farklı ortamlarda nasıl kullanılacağı öğretilerek, öğrenciler bu bilgi ve becerileri hayat boyu kullanmaya yönlendirilmelidir.
- Programda hangi konuda hangi yöntem ve tekniklerin kullanılabileceğine dair geniş açıklamalara yer verilmelidir.
- Ölçme-değerlendirme çalışmalarında geleneksel değerlendirme yöntemlerinin yanı sıra, projeler, ürün seçki dosyaları, gözlem kayıt listeleri, kendini değerlendirme ölçekleri vs gibi alternatif değerlendirme araçları da kullanılmalıdır.
- Ölçme-değerlendirme yapılırken geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmış çalışmalardan yararlanılmalıdır.
- Eğitim Fakültelerine alınacak öğretmen adaylarının iyi ve nitelikli olması gereklidir. Bunun için bilgi ve başarının yanında, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş, mesleğe uygun bir kişiliğe ve karaktere sahip adaylar seçilmelidir. Bu amaçla, öğretmen yetiştirme programlarına aday seçiminde kullanılacak bilişsel ölçütler genişletilerek, bu ölçütlere duyuşsal boyutlar eklenmeli, bununla ilgili objektif, geçerli ve güvenilir ölçme araçları geliştirilmelidir.
- Hizmet öncesi dönemde sözlü anlatımla ilgili derslerin uygulamalarına yeterince yer verilmelidir.

Kaynakça

AÇIKGÖZ, Ün Kamile (2003). **Etkili Öğrenme ve Öğretme**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

BALCI Veysel (2002). **Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Programlarının Değerlendirilmesi**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

- CÜCELOĞLU, Doğan (1997). **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- DEMİREL, Özcan (2000). **Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme**, Pegema Yayıncılık, Ankara.
- DEMİRTAŞ, Abdullah (2003). “*Gelişmiş Ülkelerde Alan Öğretmeni Yetiştirme Uygulamaları*”, **Çağdaş Eğitim Sitemlerinde Öğretmen Yetiştirme** (Eğitimde Yansımalar: VII, 21-23 Mayıs 2003 Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Merkezi, Sivas) Öğretmen Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim araştırma Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara.
- DÖKMEN, Üstün (2003). **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- GÖKALP-ALPASLAN, G.Gonca (2000). “*Derslikten Günlük Yaşama Edebiyat Eğitimi*”, **Türkbilig** 2000/I Nisan, sayfa no, 185-202.
- GÜLERYÜZ, Hasan (2001). **İlköğretim Okulu Programı**, Pegema Yayıncılık, İstanbul.
- IŞIKSALAN, Nilay (2004). “*Cumhuriyet Dönemi Liselerinde Okutulan Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarının İçerik Açısından Değerlendirilmesi*”, **Eğitim ve Bilim**, Nisan 2004, cilt no:30, sayı:132, sayfa no.34-41.
- KAVCAR, Cahit (1994). **Edebiyat ve Eğitim**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- KAVCAR, Cahit (2002). “*Türk Dili ve Edebiyatıyla İlgili Yeni Çalışmalar*”, **Nasıl Bir Edebiyat Eğitimi**, ÇYDD Beyoğlu Şubesi Yayınları, İstanbul.
- KAVCAR, Cahit, OĞUZKAN, Ferhan, ve SEVER, Sedat (2004). **Türkçe Öğretimi**, Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin, Engin Yayınevi, Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2003). **Öğrenci Merkezli Eğitim Uygulamaları**, Millî Eğitim Basımevi,Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2000). **Öğretmen Yeterlilikleri**, Millî Eğitim Basımevi, Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1998). **Lise Ders Programları**, MEB Yayınevi, Ankara.
- OĞUZKAN, A.Ferhan (1993). **Eğitim Terimleri Sözlüğü**, (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3.baskı), Emel Matbaası, Ankara.
- ORAL, Behçet ve AŞILIOĞLU, Bayram (2000). “*Lise Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretmenlerinin Türk Dili ve Edebiyatı Programı Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi*” **Eğitim ve Bilim**, cilt no:25, sayı:116, sayfa no.34-41.

- ÖZTÜRK, Ali (1997). **Tiyatro Dersinin Öğretmen Adaylarındaki Sözel İletişim Becerilerine Etkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- ÖZTÜRK, Ali (1997a) “*Öğretmen Adaylarının Sözel İletişim Becerilerini Ölçebilecek Gözlem Formunun Geliştirilmesi*”, **4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi**, Cilt 3, sayfa 349-355, Eskişehir.
- SEVER, Sedat (1998). “*Dil ve İletişim*”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 31, ss.51-66.
- SOYSAL, Orhan (1999). **Türk Dili ve Edebiyatı ile Türkçe Öğretmeninin El Kitabı**, MEB, İstanbul.
- TAN, Şeref ve ERDOĞAN Alaattin (2004). **Öğretimi Planlama ve Değerlendirme**, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- YALÇIN, Fatih (2003), **Lise 1. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Kompozisyon Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

**INTERMSOFSKILLSOFORALCOMMUNICATION
TURKISHLANGUAGEANDLITERATUREEDUCATION**

CemalSARAÇ*

Abstract

In this study, the role of literature education which helps people to acquire skills of oral communication which are crucial for the information age men was examined. In this respect first of all communication, elements of communication, oral communication, and the importance of oral communication for individual and community were stressed. Later on some responses are sought for the questions of "What is the effect of literature programme in achieving oral skills and How should the current literature programme be? after doing some researches and examined articles written in this field. The following points are suggested on how literature teachers should be and how they should be trained, considering the fact that if the teacher is not qualified enough and how effective the programme is, the expectations would not be sufficient enough.

- Turkish Literature Curriculum should be revised according to the student centered education mentality. And student-teacher relation should be taken into consideration when forming the goals of Turkish Literature Teaching Curriculum.
- The level of standard skill which students are requested to achieve should be determined. And the level of teaching and learning activities during classes should be in the way to achieve the mentioned level.
- The content and goals of the course should be meaningful and trustable.
- The methods and techniques which will be intended to use should provide effective participation students' learning-teaching process.
- When measuring and assessing in addition to traditional methods, alternative ones should also be used.
- When choosing students for the departments of Turkish Literature and Language and employing them as teachers, personal qualities, academic achievement and communication abilities should taken into consideration as well as the exam grade (OSYM)

Key Words: Oral communication, literature education, the Turkish Language and Literature Curriculum, literature teacher

* Yard. Doç.Dr.; Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği A.B.D.